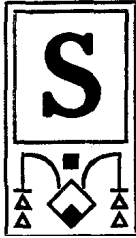

Henry George és a földjáradékadó.

San-Franciscóban 1880. januáriusában jelent meg Henry Georgenak *Progress and Poverty* című műve. A könyvet azóta számtalanszor (ez csaknem szószerint vehető) adták ki eredetiben, több európai nyelvre lefordították, németül egyebek közt az olcsó Reclam-kiadásban is megjelent. Azóta több könyv és egész sereg röpirat látott e szerzőtől napvilágot, ki 1897. október 29-én a new-yorki polgármesterválasztás napján, mint a Tammany Hall néven ismert korrumpált párt ellen egyesült ellenzéknek jelöltje hirtelen halt meg.

Egyes művei páratlan elterjedtségnek örvendenek. így a *Protection or Free trade* (Vámvédelem vagy szabad kereskedelem) 1903-ban már több mint két millió példányban volt forgalomban. E siker azonban nem volt tisztán csakis irodalmi siker. Egyik klub és liga a másik után alakult, hogy a szerző eszméit megvalósítsa. Az Egyesült Államokból átcsapott a mozgalom Britanniába, hol úgy Angliában, mint Skóciában jelentős eredményeket ért el, sőt a liberális párt fölülkerekedése óta váratlanul kedvező helyzetbe jutott; Dél-Ausztráliában, New-South-Walesben és New-Zealandban fontos következményekkel járó törvényeket eredményezett.

Könnyen érthető, ha valaki e dolgokat hallja, szeretne egyet-mást tudni George-ról és eszméiről. A magyar olvasó tudtommal alig talál más felvilágosítást, mint egy teljesen színtelen, néhány sornyi cikket a Pallas lexikonban, továbbá Pólya Jakabnak egy igen objektív és eléggé beható ismertetését a régi *Nemzetgazdasági Szemlé*-ben,

melyet aligha ismernek sokan. Ha azonban valaki angol nyelvű enciklopédiákban nézne utána, sem járna sokkal jobban. Az *Encyclopaedia Britannica* tulajdonomban levő IX. kiadása mit sem tud Georgeról, a *Political Economy* cím alatti igen terjedelmes cikk, melyet J. K. Ingram írt és mely külön lenyomatban is megjelent, nevét sem említi annak az embernek, kinek művei, mint maga is önérzetesen írja,*) nagyobb hatással voltak a gondolkozásra és több vevőre találtak, mint a világ összes közgazdasági művei együttesen. Ép ilyen hallgatást tapasztalunk R. H. Inglis Palgrave három kötetes közgazdaságtani szótárában.

Ha valamelyik író említi is *en passant*, rendszerint lehetetlen nem látni, hogy az író nem ismeri egészben. Szándékosan nem példálózom magyar írókkal.

Már pedig bármilyenek is legyenek azok az eszmék, melyeket George hirdet, szinte kötelességünk tudomást szerezni arról az íróról, akinek ilyen nagyszabású sikerei voltak. Magyarázatra szorul az is, hogy miért vették a hivatalos tudományos világban oly nehezen észre. George maga is foglalkozik e kérdéssel és úgy véli, hogy a céhbeli tudósok részint elfogultak, főként pedig a magánérdekek azok, melyek a szerinte oly egyszerű és világos igazságok elismerését hátráltatják. Idézi J. St. Millnek azt a mondását, hogy ha a nehézségi erő elismerése emberi érdekeket sértene, bizonyára már régen akadtak volna tudósok, akik vállalkoztak volna annak kimutatására, hogy ilyenféle erő nincs. Mivel pedig a közgazdaságtan törvényei kivétel nélkül lépten-nyomon emberi érdekeket sértenek, érthető, hogy mindenik érvényességét kétségbe vonják. Kétségkívül igaza van Georgenak, mikor azt hiszi, hogy egy olyan egyetemen, melyet a földmonopólium főképviselői tartanak fenn, nem lehet e monopólium eltörlésére vezető tanokat hirdetni. Azonban ez csak egy része az okoknak; különösen a kontinensre nézve nem magyarázzák meg eléggé a tényállást.

Aki az angol tudományos irodalom bármely ágát figyelemmel kísérte, észrevehette, hogy sehol annyi dilettáns író nincs, mint az angoloknál, illetőleg, hogy a professzionátus, tisztán elmélettel foglalkozó tudományos író a kivételek közé tartozik. Alig van olyan angol tudós, aki ne valamilyen gyakorlati szempontot tartana szem előtt, mint vizsgálódásai célját. George azt látta maga előtt, hogy noha a termelés módja rohamosan tökélesbült és a vagyon fokozódott, a szegénység inkább növekedett, semmint fogyott. Mi ennek magyarázata? Georgeot csak az érdekli, ami direkte erre a kérdésre vonatkozik. Hogy mi az érték, mitől függ az ár, mi a kamat létezésének

*) *The Science of Political Economy*, London, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., Ltd. 1898. II. kiad. 206. old.

oka stb., oly kérdések, melyekkel csak mellékesen foglalkozik és ha ezekben téved is, ezek nem lényeges részei elméletének. Ha valaki be is bizonyítja, hogy George pl. a kamatkérdésre nézve téved, amint ezt Böhm-Bawerk nézetem szerint mesteri módon teszi,*) a George-féle elmélet helyessége nem ezen fordul meg. Tény továbbá az is, hogy George inkább akarta a tömegeket meggyőzni, mint a tudósokat, kiktől egyrészt kevésbé is várhatta eszméi megvalósítását, másrészt pedig jóhiszeműségükben is kételkedett. Nemcsak akart, hanem tudott is a tömegek nyelvén és eszéhez szólni, úgy, mint igen kevesen. Világos, hogy a tömeget bizonyos tetre bírni és a tett tudományos helyességét bizonyítani különböző dolog és ha valaki az előbbit választja, nem egyszer kénytelen az utóbbit elhanyagolni. Már pedig a tömeghez a közgazdaságtan kérdéseiről érthető nyelven írni, már magában véve is szokatlan dolognak tűnt fel, különösen az európai kontinens tudósai előtt, kivált ha ezt olyan ember tette, akiről köztudomású volt, hogy könyvnyomdában, vitorlás hajókon, aranybányákban és mindenfelé, csak épen nem az egyetemen szerezte meg előképzettségét. Még L. Cossa is,**) aki pedig a legobszkurussabb írókról is túlzásba menő elismerés hangján ír, azt állítja George főművéről, hogy „telve van a legfurcsább ellentmondásokkal, tárgyi tévedésekkel és álokoskodásokkal, melyek minden lapon föltárják a tudományos tanultság hiányát”. Aki George-ot elfogulatlan jóhiszeműséggel olvassa, amire minden író joggal tarthat számot, főként pedig, aki legalább egy művét végig olvassa, lehetetlenség, hogy észre ne vegye a könnyű, népies forma alatt az erős érzéket a logika iránt. Állíthatja valaki, hogy George elmélete tévedés, de meg kell vallania, hogy következetes tévedés, ahol a mű egyik része soha sincs ellentmondásban a másikkal. Mert bár George autodidakta volt, jól ismerte a gondolkodás elméletét. Tárgyi tévedést pedig tudtommal senki sem bizonyított rá, mert tárgyi állításai, példái, amennyiben saját tapasztalatain kívül esnek, olvasmányain alapulnak, melyekre ilyenkor kivétel nélkül hivatkozni szokott. Kétségtelen, hogy a céhbeli tudós szükségképpen bizalmatlanul veszi kezébe egy iskolázatlan ember gazdasági művét, mely bizalmatlanságot épen nem fogja enyhíteni az a tény, hogy e műveket sok százezer ember olvassa. Hogyha pedig retorikai hatásra számító részt talál benne, aligha méltatja annyira, hogy végigolvassa; megelégszik, ha itt is, ott is kiragad egy-egy részt, mely persze egy logikailag összefüggő egészből lévén kivéve, alig teheti azt a hatást, mint természetes környezetében.

*) *Capital und Capitalzins*, Innsbruck, 1902. II. kiad.

***) *Histoire des doctrines économiques*, Paris, 1899. 475. 1.

Mi tagadás benne, George nem veti meg a retorikát; ez azonban nem azt jelenti, hogy nem érvekkel kíván hatni. Csak azt, hogy az érveket minél többeknek óhajtja rendelkezésére bocsájtani. Hiszen a közgazdaságtan matematikai irányának is nem egy kiváló képviselője van, akit az infinitzimális számítás legszabatosabb formái sem óvták meg a legképtelenebb tévedésektől.

A fentiekkel csak azokat az okokat igyekeztem kimutatni, melyek ama hosszantartó hallgatást magyarázzák, hogy miért ignorálták oly sokáig Georgeot a tudományos írók. Ma már ez nagyjában véve megszűnt. Talán M. Pantaleoni*) az első, aki bővebben foglalkozik az idegen írók közül Georgeal, azóta majd mindenik megteszi ezt, többnyire az íróra nézve kedvezőtlen eredménnyel. Szándékosan nem foglalkozom a következőkben e polémiákkal; sokkal fontosabbnak tartom George eszméinek lehetőleg világos ismertetését, az olvasóra bízván, hogy az ismertetés után Georgeot magát igyekezzék olvasni,**) mielőtt a bírálatok nyomán ítélné róla.

A gazdasági probléma George fölfogása szerint ***) a következő: Mi az oka annak, hogy a szegénység és annak erkölcsi következményei annál inkább jelentkeznek valamely társadalomban, minél előbbre jutott az anyagi haladásban? Az általános tapasztalat bizonyítja, hogy ez a két tény, t. i. anyagi haladás és nyomor, egymás mellett vannak minden fejlődő országban. Már most az a kérdés, hogy mely törvény mutatja meg az okozati viszonyt e két tény között? E kérdésre a feleletet a közgazdaságtannak kell megadnia.

Konkrét formában a kérdés így hangzik: Mi az oka annak, hogy a termelő képesség rohamos növekedése dacára is a munkabér oly minimum fölé törekszik, mely a munkások szervezkedése nélkül csak pusztá megélhetést biztosítana? A régi iskola azt állítja, hogy a munkabért két körülmény állapítja meg. Az egyik az, hogy a munkaadók mekkora tőkét szánnak munkabérre, a másik pedig a munkások száma. A munkabérre szánt tőke és a munkások száma közti aránytól függ a munkabér. E nézet azonban teljesen téves. T. i. ilyen munkabérre szánt tőke nincs, mert a munkabért maga a munkás termeli. Ahol a munkás magának dolgozik, vagy ahol fizetését természetben kapja ki, ez-világos mindenki előtt; azonban, ha pénzben is

*) *Principii di economia pura*, Firenze, 1894. II. kiad.

***) Az angolul tudó olvasó George műveit legcélszerűbben John Paul-tól (a *Land Values* szerkesztőjétől, 13 Dundas Street, Glasgow) szerezheti meg e cikkekre való hivatkozással.

****) A következőkben különösen a *Progress and Poverty*-t követem.

történik a fizetés, sem változik a dolog lényege. A munkabért a munkás rendszerint csak a munka elvégzése után kapja meg, a munka pedig értéket termelt, ami a munkaadónak marad, ki ennek egy részét a termelt értékből bér fejében a munkásnak engedi át. Ennek igen fontos következményei vannak. Ha t. i. a régi iskola tanítása igaz volna, akkor a munkabér csak úgy növekedhetnék, ha vagy a munkabéralap nagyobbodnék, vagy a munkások száma csökkenne. Minthogy azonban a béralap növekvése azonnal a munkások számának növekvését vonja maga után, huzamos ideig tartó változás nem volna remélhető. Hogyha azonban a munkás tényleg maga termeli bérét, a munkások számának növekvése nem baj, sőt jó rájuk nézve. Mert minél nagyobb a munkások száma, annál inkább érvényesülhet a munkamegosztás, annál nagyobb a munka hatályossága és minthogy a termelés viszonylag is növekszik, annál több juthat bérre.

Már most szükségessé válik annak megvizsgálása, hogy vajjon a népesség növekvése csakugyan szükségképen gyorsabb-e, mint az életföntartáshoz szükséges javak. Ez a Malthus-féle elmélet bírálatára vezet. Miután George bebizonyítja, hogy az elmélet fallaciákon alapul, sem a tények, sem az analógiák melléte nem bizonyítanak, ezzel befeljezi a negatív kutatást és a pozitívra tér át.

Látjuk, hogy a probléma megoldását hasztalan keresik a termelés törvényében: az a vagyon megoszlásának törvényében keresendő.

A termelés eredetileg két tényező segítségével megy végbe. E két tényező a munka és a föld. Munkának nevezzük a termelésre fordított emberi tevékenységet, földnek az emberen kívül létező összes dolgokat, melyekhez munka nem járult. E kettőnek produktuma a vagyon. A továbbtermelésre szánt vagyont tőkének, a közvetlen fogyasztásra szolgálót pedig jószágnak nevezzük. A mai termelésnek így három tényezője van: föld, munka és tőke. E három tényező közt az összhozadék három részre oszlik: földjáraadékra, munkabérre és tőkekamatra. Már most azt kell megállapítanunk, hogyan történik a megoszlás.

George egész elméletének megértése a földjáraadék megértésén fordul meg. Aki ezzel nincs teljesen tisztában, nem lehet kompetens bíráló. E megértés alapja az az éles megkülönböztetés, melyet a föld és tőke közt kell tennünk. Egyes újabb magyar írók azzal növelik a zavart, hogy azt, amit idáig a közgazdaságtan egyetértőleg földnek nevezett, természetnek nevezték el. Nemcsak amiatt kell tiltakoznunk ez önkényesség ellen, mert minden különös ok nélkül megbontja az egységes terminológiát, hanem azért is, mert alkalmasnak látszik, hogy a legnagyobb társadalmi kérdésnek, a földkérdésnek élet ez új elnevezéssel elvegye.

Földjáradéknak a földből származó tiszta jövedelmet nevezzük. A tényleges évi földjáradékot nagyjában véve a föld utáni évi hasznobér fejezi ki. De ott is van járadék, ahol a tulajdonos és a munkás egy személy. Ez esetben a járadék az az összeg, melyet a tulajdonos akkor kapna, ha bérbé adná földjét. Ha valaki egy darab földet olcsón vesz és drágán adja el, nem munkabére vagy tőkénének kamata által nyert, hanem a földjáradék növekvése által. A tulajdonosra nézve tehát, mint látjuk, a földjáradék az a jövedelem, melyet neki valamely területhez tartozó összes természeti erők (= föld) biztosítanak. A föld csereértékét kizárólag a földjáradék adja meg; t. i. ha földet vesznek, az ár, melyet a tulajdonjogért vagy örökös használat jogáért fizetnek, nem más, mint a tőkésített földjáradék. Ahol értékkel bíró földet akár a tulajdonos, akár a bérlő használ, ott mindig van földjáradék. Ha értékkel bíró földet nem használnak, ott lehető földjáradék van. Míg a tulajdonjogból valamelyes haszon nem származik, a földnek nincs értéke.

Így tehát a földjáradék vagy földérték nem a föld termékenységéből vagy hasznosságából keletkezik. Egyáltalában nem képvisel semmiféle a termelésnek nyújtott segítséget vagy előnyt, hanem tisztán csak azt a hatalmat jelenti, melynél fogva a termelés eredményének egy része lefoglalható. Bármilyen termékeny is legyen a föld, addig járadékot nem hozhat és csereértéke nincs, míg nem akad valaki, aki munkát vagy munkatermelvényt ad a használati jogért cserébe. És hogy mennyit ad, az nem a föld termelékenységétől függ, hanem e termelékenységtől ama földekéhez viszonyítva, melyek ingyen kaphatók. Lehet valakinek igen jó földje, az addig járadékkal és értékkel nem bír, míg van más ép oly jó föld, mely ingyen kapható. Amikor azonban már ez a másik jó föld le van foglalva és az, mely ingyen kapható, akár termékenysége, akár fekvése, akár valamely más minősége miatt rosszabb, az első földnek kezd értéke lenni és járadékot hoz. És bár e föld termelékenysége kisebbedik, hogyha az ingyen kapható földé még nagyobb arányban lesz kisebb, az első föld járadéka és ennél fogva értéke is fokozatosan növekszik.

Ha valamely község összes földje egy ember kezébe jutna és a község e tulajdonjogot teljesen elismerné, a tulajdonos akkora árt kérhetne a föld használatáért, amekkorát épen jónak lát. A község lakosainak más választása nem maradna, mint vagy fizetni, vagy kívándorolni. Ez nem egy helyen történt már így, azonban a modern társadalomban a föld, bár többnyire magántulajdonban van, de annyi kézben, hogy a tulajdonos nem szabhatja meg kénye-kedve szerint a hasznobért, vagyis a járadékot.

A kérdés már most az, hogy mitől függ a földjáraadék nagysága.

A földjáraadék törvénye, melyet először Riccardo állapított meg szabatosan és melyet általában a régi iskola is elfogadott,*) így hangzik: a földjáraadéka függ a rajta termelt hozadék ama többletétől, melyet a használatban levő legrosszabb föld hozadékával szemben fölmutat, ugyanoly tőke és munkabefektetés mellett. Ez a törvény természetesen nemcsak a mezőgazdasági célra használt földre nézve áll. Egyszerűben ez így fejezhető ki: a földnek tulajdonban való tartása arra képesíti a tulajdonost, hogy saját részére a munka és tőke által termelt vagyomból annyit foglaljon le, amennyivel azt a hozadékot múlja fölül, melyet a munka és tőke ugyanoly mérvű alkalmazása a legkevésbé jövedelmező befektetés mellett hoz. Ez egy és ugyanaz, mert hisz oly befektetés nincs a munka és tőke számára, melyhez föld ne volna szükséges.

A földjáraadék törvénye a versenyből következik. A munkabér és kamat törvénye pedig a földjáraadékát kiegészíti. Bármekkora is legyen a munka és tőke segítségével végzett termelés, ezek többlet sohasem kaphatnak mint amennyit az olyan földön termelhetnének, melyen járaadékot nem kell fizetniök, vagyis amely szabad.

Mint hogy hozadék = földjáraadék + munkabér + kamat, tehát: hozadék — földjáraadék = munkabér + kamat.

Más szóval a munkabér és tőkekamat nem attól függ, hogy mennyit termel a munka és tőke, hanem attól, hogy a földjáraadék levonása után mennyi marad fönn. Vagyis a tőke és munka állandóan nagyobb díjazásban nem részesülhet, mint amennyit a legsilányabb megművelt földön termel, ami azonfölül marad, a földtulajdonosnak jut. Így aztán már érhetőnek találjuk, hogy noha a termelő képesség növekszik, sem a munkabér, sem a kamat nem változik; a termelő-képesség növekvése kizárólag a földjáraadékot növeli.

A tőkénél nagyon fontos mindjárt kiemelnünk, hogy nagyon sok dolog nem nevezhető tőkének, ha e fogalomból a földet és monopóliumot kizárjuk. így pl. az államkötvények, vasúti részvények, városi közúti, világítási, vízvezetéki stb. társaságok részvényei vagy monopóliumon, vagy földtulajdonon alapulnak. Az ú. n. tőkések jövedelme csak igen kis részben származik tőkekamatból és pl. a Rockefellerek, Gouldok, Rotschildok gazdagsága nem más, mint túlnyomó részt földtulajdon és monopóliumok.

Amint láttuk, a tőke, valamint a munka jövedelmét az határozza meg, hogy mennyit képesek a legrosszabb megművelt földön termelni.

*) Kevesen nem ismerték el igazságát, azokat kivéve, akik nem értették meg, mondja John St. Mill *Political Economy*, Book 11. Chapt. XXI.

Azt a határvonalat, mely a legrosszabb, még megművelt földet s a legjobb, de már megművelésre nem érdemes földet egymástól elválasztja: a termelési határ (*margin of production*). Azt mondhatjuk tehát, hogy a földjáradék minden tőkéből és munkából származó oly jövedelmet abszorbeál, mely e két tényezőnek a termelési határon elért hozadékánál nagyobb.*) A termelési határon elértnél nagyobb munka és tőkejövedelem csak ideiglenes jellegű, mely csakhamar eredeti színvonalára szállt le.

Az eredményeket összegezve azt mondhatjuk: a földjáradék a termelési határtól függ, emelkedik, ha a termelési határ esik és esik, ha ez emelkedik; a munkabér és tőkekamat a termelési határtól függnek, emelkednek, ha termelési határ emelkedik és esnek, ha ez esik.

Ha már most azt nézzük, hogy mi okozza a földjáradék folytonos emelkedését, azt látjuk, hogy ez okok ugyanazok, melyek az anyagi haladást eredményezik. Ez okok három csoportba sorozhatók: 1. A népesség növekvése. E tény egyik következménye a termelési határ esése, másik következménye pedig az, hogy a földnek egyébként latens értékét érvényre juttatja (városi telkek stb.). 2. A javak termelési módjában és kicserélésében beálló javítások. 3. A műveltségben, nevelésben, kormányzásban, közbiztonságban, közerkölcsben beálló oly változások, melyek a föld és tőke értékét növelik. Ennek első következménye, hogy így a javak a termelő képesség növekvése folytán könnyebben lévén megszerezhetők, viszont a javak utáni szükséglet korlátlan lévén, a termelés növekedni fog. Ebből önkényt folyik a másik következmény, t. i. hogy az eddig hasznavehetetlen földek egy részét is érdemes lesz megművelni, ami a termelési határt megint leszállítja, a földjáradékot pedig növeli.

Látni való tehát, hogy a kultúra haladásának egyetlen jelentős gazdasági következménye a földjáradék emelkedése: akik a tudományt, nevelést, politikát fejlesztik, gazdaságilag véve csak a földtulajdonosnak dolgoznak. Sőt mi több, minthogy e haladás folytonossága igen valószínű, a földtulajdonosok igen sok oly földet is szereznek meg, melynek értékalapja csak a jövő földjáradék. E földet vagy egyáltalában nem művelik, vagy pedig nem fordítják a legtöbbet ered-

*) George bizonyára nem tagadta volna, hogy a munkabért bizonyos törvényhozási intézkedések képesek legalább ideiglenesen szabályozni, épen úgy, mint egyes természeti törvények hatását is képesek vagyunk más természeti törvények ismeretének fölhasználásával módosítani. Mihelyt azonban tudjuk, hogy a termelési határt képesek vagyunk emelni, fölösleges ilyen palliatívumokkal foglalkozni. George különben épen nem manchesterista, ha ez a munkások érdekét sérti, sőt határozottan kimondja (a *Protection or Free Trade* bevezetésében), hogy a munkások joggal várják el, hogy az állam a munkabér emelésére minden befolyását latba vesse.

ményező használatra. Ez az ú. n. földspekuláció, mely a termelési határ sülyedésének egyik legfontosabb oka.

Akik a jelenlegi társadalmi bajokat orvosolni kívánják, csupa oly szert ajánlanak, melyek lényeges és tartós változást képtelenek előidézni. Igaz, hogy a kormányzást gazdaságosabban lehetne folytatni, hogy a népnevelés, a szorgalom, a takarékoság, a munkásegyletek és szövetkezetek a termelés összhozadékát növelnék, hogy az állandó hadsereg nagy teher stb. stb., csak hogy e javítások megtörténte és e bajok megszüntetése csak a földjáradékot növelné. Sokan a föld arányosabb megosztásának előmozdításában vélik megtalálni a megoldást. Lehetséges, sőt valószínű, hogy a mezőgazdaság jelen állásában növelné a termelést, de a vagyon megosztása nem változnék, sőt ismeretes dolog, hogy a paraszt-földtulajdonos szedi a legnagyobb földjáradékot és fizeti a legkisebb munkabért.

E tények megállapításából önként következik, hogy mi a társadalmi bajok gyógyszere. Üdvös következményeket csak azoktól a reformoktól várhatunk, melyek a termelési határt emelik, vagyis oly intézkedésektől, melyek arra kényszerítik a társadalmat, hogy a legjobb földek az ismert legtekélyesebb termelési módok szerint használtassanak ki.

Mert mi szállítja le a termelési határt? 1. Az, hogy igen sok földet tulajdonosa tőke vagy vállalkozói szellem hiánya miatt nem használ ki eléggé. 2. Az, hogy a föld tulajdonosa üzérkedés céljából vonja ki a használatból és egyáltalán nem fordítja termelésre földjét. Már most az a tőke és munka, mely így a jobb földön alkalmazást nem nyer, kénytelen a rosszabbra menni. Így a termelési határ színvonala természetesen sokkal alább száll, mint ahol egyébként volna.

Mi segíthet ezen? Szabad hozzáférhetés a földhöz (*free access to land*). Mielőtt azonban ennek módjáról szólnánk, szükségesnek látszik, hogy nyomósán rámutassunk arra a különbségre, mely a föld és egyéb dolgok tulajdonban tartása közt van. Minden más dolog korlátlan mennyiségben termelhető*), föld korlátolt mennyiségben van és nem termelhető. Ha valaki egy gépet, mely bármi módon az övé, nem használ, nemcsak hogy gépének értéke csökken a természetes romlás és a technika haladása folytán, de senkit sem akadályoz meg abban, hogy ugyanoly gépet tetszés szerinti számban ne termeljen. Aki ellenben az Andrassy-úton 100 m² földet kivon a használatból, csekély adó fejében megakadályozza egy pótolhatatlan

*) Azt hiszem, itt a régi festményeket és más efféle ilyenkor szokásos kuriózumokat bátran számításon kívül hagyhatjuk.

termelési eszköz kihasználását. Azzal abszolúte kevesebb föld van, melyet emberi erő nem pótolhat.*) Az elhelyezést kereső tőke és munka kénytelen kevésbé alkalmas földre menni.

A földhöz való szabad hozzáférhetést pedig úgy biztosíthatjuk, ha azt, aki az így nélkülözhetetlen termelési tényezőt a köztől elvonja, arra kényszerítjük, hogy a köznek térítse meg e kizárólagossági jog teljes értékét. E teljes értéket a földjáradék nagysága mutatja. Ha a földjáradékot 100%-os adóval sújtjuk, azaz a földből származó összes tiszta jövedelmet fordítanók közcélokra, lehetetlenség volna az értékes földterületeknek huzamos ideig tartó kivonása a közhasználatból. Mert az adó fizetendő lenne, bármilyen célra is fordítja a tulajdonos a földet. Minden egyéb adó természetesen eltörlendő. A jelenlegi adórendszernél minél több tőkét fektet valaki földjébe, minél inkább munkálja, annál jobban sújtják adóval. Pedig az ilyen adózással, mint Kerkápoly mondta, csak „legyezni fogjuk a slendriánt és büntetni az életrealitást”. Ha a progresszív adóra gondolunk, fokozottabb mértékben tűnik elénk az a tény, hogy mennyire sújtja az adó a termelést.

George nem mondja, hogy ez a földjáradéki adó panacea minden társadalmi baj ellen. Távrolról sem. Azonban *conditio sine qua non*-ja a bajok orvoslásának. Nélküle minden különben üdvös intézkedés eredménytelen marad.

Igaz, hogy itt mindjárt konfiskációt emlegetnének azok, kik részint valódi, részint vélt érdekeiket látják veszélyeztetve. Nagyrészt csak képzelték ezek az érdekek, mert a földjáradéki adó igen soknak, mint tőkésnek és munkásnak, sokkal többet használna, mint amennyit ártana mint földtulajdonosnak. Bár a földjáradéki adó kétségkívül csak fokozatosan volna megvalósítható, tagadhatlan, hogy elkobzási jellege van. Csakhogy a földtulajdon nem valami nagyon megcsontosodott neme a tulajdonnak.

Különösen a Laveleye Emil által megindított kutatások óta tudjuk, hogy a magánföldtulajdon aránylag igen új intézmény. Már a legrégibb időkben is különbséget tettek a föld és egyéb tulajdonban tartható dolgok közt. Láttuk, hogy ennek igen nyomós gazdasági oka van. A földtulajdon története minden népnél a földközösségen kez-

*) Nem akarok e helyütt a földkérdés etikai vitatásába bocsájtkozni. Akit ez érdekel, olvassa el George *Perplexed Philosopher* London, Kegan Paul, Trench, Trübner & Ltd., 1893. c. m.-ét, H. Spencerrel való polémiáját e tárgyban.

Ugyancsak részletesen foglalkozik e kérdéssel Tolsztoj is részint a *Feltámadás* c. regényében, részint a *Times*-ben közölt újabb cikkeiben, mindenütt teljesen George álláspontját védve és magyarázva.

dődik. A művelés módja, a használatra való fölosztás stb. igen különböző országonként és népenként, de az a fölfogás, hogy a föld magántulajdon nem lehet, mindenütt közös, mely csak lassanként ad helyet az ellenkező nézetnek. Némely helyt a régi fölfogás már teljesen megdőlt, másutt még megvan, de a modern termelés akadályául mutatkozik, mint pl. a határőrvidéki házközösség, a mi közlegelőink, az orosz „mir” csak kevés helyen alkalmazkodott a modern termeléshez, mint pl. Svájc egyes vidékein.

Senki sem tagadhatja, hogy a földközösség elavult formája a tulajdonnak, melyhez visszatérni többé nem lehet. Ha falvaink közlegelői fölosztatnak, e felosztott legelők, bár kevesebb embernek, de többet teremnek.*) A földtulajdon új formájának olyannak kell lennie, mely mindkét előnyt egyesítse. A föld teljes jövedelme jusson a köznek, viszont a magánérdek nyerjen teljes kielégítést az által, hogy a tőke és munka csorbíttatlanul élvezze gyümölcsét.

A köz- és magánérdek kiegyenlítésére George javaslatára szerint legalkalmasabb, ha a mai tényleges birtokviszonyokon való minden külső változtatás nélkül a földjáraadót a köz javára szedjük be. Ez adó formájában történhetik. Az adó alapja a föld lehető tiszta évi hozadéka volna, melyre fokozatosan egészen 100%-ig emelkedő adó volna vetendő, minek ellenében minden más, a termelést gátló adó eltöröltetnék. Ez adó már 10%-os nagyságban is mutatná ama hatását, hogy sok olyan földterület, melyet tulajdonosai üzérkedés céljából kivonnak a használatból, anélkül, hogy bármiféle termelésre használnák, csakhamar megmunkálás alá kerülne. Minél nagyobb ez a földjáraadéki adó, annál nehezebbé válik a földnek egészben vagy részben való ki nem használása. Minél több föld kerül megművelés alá, annál több, eddig megmunkált rossz földtől válik szabaddá a munka és a tőke és nyer gyümölcsözőbb befektetést. A fölszabadult földek folytán pedig a termelési határ nagyot fog emelkedni, ami a tőkekamat és munkabér rohamos növekedését eredményezi.

Sajnos, megfelelő statisztikai adatok hiányában igen nehéz pontos képet nyerni arról, hogy mennyi kellően ki nem használt föld van nálunk, de ha látjuk, hogy a városokban nagy értékű telkek részint üresen állnak, részint roskadozó földszintes és egyemeletes házak épültek rajtuk, könnyű elgondolni, hogy hány ezer és ezer megművelhető

*) Aki a hazai agrárviszonyokat tapasztalatból némileg is ismeri, tudja, hogy a legelők felosztásának kérdése a parasztságot minden egyéb kérdésnél jobban foglalkoztatja. Azt hinném, hogy fölosztás helyett helyesebb volna oly irányba terelni a megoldást, hogy a község vagy az úrbéresek adják inkább bérbé a fölosztandó földet, föntartván így a fölötte való rendelkezés jogát, amint ezt teszik is néhol.

hold hever szertesét az országban használatlanul. Nagy-Britanniában több millióra becsülik azt a lakosságot, mely a most részint parlagon levő, részint sportcélokra (*deer parks*) használt területeken, a földművelés közönségesen üzőtt módja szerint, megélhetést talál.

Némelyek azt az ellenvetést teszik, hogy a művelésre és különösen a befektetésre mindig nyomasztólag hat, hogyha a munkás nem a saját földjét műveli. Erre már Laveleye is azt felelte, hogy úgy most, mint régebben a megművelt terület nagyobb részét nem a tulajdonos művelte. Másrészt azt is láthatjuk, hogy a hosszabb bérletek bármily nagy befektetéseket is lehetővé tesznek, kivált ha a törvényhozás e befektetéseket olyanféle védelemben részesíti, mint újabban Angliában. Köztudomású továbbá az is, hogy London legnagyobb része bérbe vett területen épült.

Valóságos közhelyé vált a kézi könyvekben, hogy a föld tiszta jövedelmének megállapítása lehetetlenség. Ügy hiszem, talán leghelyesebb lesz, ha ahelyett, hogy e nézetekkel polemizálnék, egyszerűen rámutatok New-Zealand példájára, hol ilyen földadókataszter szerint vetnek ki adót az 1896. évi *Government Valuation of Land* törvény alapján. E törvény szerint az adóalap a befektetés nélküli földérték (*unimproved value*) a jelzálogkölcson levonásával, mely után £-ként 1 penny (kb. 4°/₁₀₀) adó fizetendő; ehhez járul az 5000 l. értékűtől kezdve a 210.000 l. értékű földbirtokig egy másik, progresszív adó 1/2 pennytől 3 pennyig £-ként. Az országon kívül tartózkodók 50%-kal többet fizetnek. Az 1500 l.-nél kisebb értékű birtokoknál 500 l. adómentes.] Ezenkívül községi adót kb. szintén 1—2 pennyt fizetnek £-ként, úgy hogy a földjára adó kb. 1% a földjövedelem tőkésített értéke után. Ezt az adókatasztert három évenként nézik át újra. Hét év alatt 59 közigazgatási egység közül csak 8 nem fogadta el. Ezek a reformok tették New-Zealand-et „milliomosok és csavargók nélküli ország”-gá. Ez adóknak köszönhető, hogy számos oly földet kényszerült tulajdonosa otthagyni, aki azt nem művelés céljából vette, hanem hogy üzérkedjék vele. Így *Cheviot Estates* nevű 84.000 acre-nyi birtokhoz, melynek tulajdonosa nem bírta 260.000 l.-nyi adót fizetni, ingyen jutott az állam. Míg azonban az átadásakor mintegy 80 pásztor és földműves volt az elhanyagolt területen, már néhány év múlva 1000 embert táplált, kik csinos épületekben laktak és az államnak a bérből tekintélyes bevételt biztosítottak. E törvény óta a föld és befektetések értéke 13 év alatt 6174%-kal emelkedett.*)

*) A new-zealandi viszonyokra nézve l. Richard H. Hooper rövid, de igen tanulságos tanulmányát az *Archiv für Socialwissenschaft a. Socialpolitik* XXIX. k.-ben: *Dreizehn Jahre socialen Fortschrittes in New-Zealand*. Továbbá: *The New-Zealand Official Year-Book*. Wellington, N. Z. 1905. 495—536. l.

E virágzó gyarmat sikere persze nem maradt hatás nélkül a szomszédos kontinensi gyarmatokra sem. Ugyanily adó van New-South-Wales-ben, South-Australiában. Sőt az anyaország is tanulni látszik politikailag bátrabban haladó gyarmataitól. A liberális pártban igen nagy számban vannak olyanok, kik a földkérdés fontosságát ugyancsak átérzik, sőt e kérdés egyre jobban nyomul előtérbe. Különösen a földtulajdon etikai kérdése foglalkoztatja a brit közszellemet, úgy hogy az angol és skót „Földreform-Egylet” (*Land Restoration League*) ellenhatásaként „Szabadság- és Tulajdonvédő-Egylet” (*Liberty and Property Defence League*) alakult. Skóciában az adókievető bizottsága ép most fogadta el a földjáradéki adót helyi célokra.

Ennek az új szellemnek, mely a földtulajdont épen nem tekinti *noli me tangere*-nek, egyik képviselője, Sir Henry Campbell-Bannerman, ki Richard Cobden méltó politikai örökösének mutatkozva, számos ízben tette szóvá a földkérdést. Hadd idézzem jellemzésül 1903. márc. 19-iki Leedsben mondott beszédéből ezeket: „Önök és én a közérdeket tartjuk szem előtt. Adóztassuk meg a földet a rajtuk emelt épületek nélkül és e becslés szerint szedessék be az adó azoknak a közintézményeknek föntartására, melyek ezt az értéket szülik. Ez nem megbontása, sőt inkább helyreállítása a méltányosságnak. Nincs benne megbotránkoztató. Sőt a dolgok mai állása az, ami megbotránkoztat. Miért arassa egyik ember azt, amit egy másik vet? Odaadnánk a földtulajdonosnak mindent, ami az övé, de meg szeretnők akadályozni abban, hogy elvegyen olyasmit, ami a másé. Íme, itt van a jelen politikai helyzetben talán a legvilágosabb példája ama sarkalatos, folytonos és szükségszerű ellentétnek a liberális párt és ellenfeleink között. Itt van az a tátongó szakadék köztünk, mely bennünket csaknem minden közügyre nézve elválaszt.” Aki öt év előtt így beszélt, ma is így érez, mint ezt csak pár hónap előtt a skót adókievető bizottság előtt ki is fejezte. Ma a liberális párt került kormányra az Egyesült Királyságban. Hihető-e, hogy Sir Henry Campbell-Bannerman mint miniszterelnök ne tenne valamit a földjáradéki adó érdekében?

Különben Magyarországon sem új javaslat ez az adóreform, sőt talán hazánk az első ország, hol ezt az adót gyakorlatilag akarták kipróbálni. II. József oly földjáradéki adót vetett ki, mely a leghatározottabban a lehető járadéokra vonatkozott. Még eddig nem akadt senki a történetírók közül, kik ezt a világtörténelmi jelentőségű tényt kellőképen méltányolták volna. Mert ez az első és idáig utolsó nagyobb-szabású kísérlet a társadalmi kérdés megoldására egységes, tisztán tudományos elv alapján. 1789. február 10-én kiadott rendeleté-

ben*) azt mondja II. József, hogy „az állam végcélja az, hogy arányos földadó-fölosztással az egyenlőséget helyreállítsa”. Nincs példa a történelemben arra a páratlanul makacs, elkeseredett küzdelemre, melyet II. József ennek az eszmének megvalósításáért folytatott. Ellene volt minden és mindenki, támaszra csak önmagában talált; egész levelezésében, a kortársak följegyzéseiben nyomát sem leljük, hogy csak egy ember is megértette volna a birodalmában. El kellett buknia és bukása oly teljes volt, hogy emlékét is gyűlöletessé tették az utókor előtt.**)

Mert azok, kikért első sorban küzdött, a jobbagység, nem volt hatalmi tényező.

A jelenre nézve már most az a kérdés merülne föl, hogy mi a teendője hazánkban azoknak, kik II. József után a földjáradéki adó elméletének helyességét újból fölismerték és azt a gyakorlatban megvalósítani törekszenek? Mi legyen a magyar *single taxer*-ek célja?

A földtulajdon konzervatív természetéből önként következik, hogy hazánkban is, mint kivétel nélkül minden országban, még számos oly maradványa van a földtulajdon-rendszernek, mely azon korból való, mikor még a magánföldtulajdon intézménye ismeretlen volt. Ilyenekül vagy rokon természetűeknek tekinthetők mindama földek, melyek akár egyes községek, akár az állam tulajdonában vannak, továbbá azok a földek, melyeknek jogalapja valamely teljesítendő szolgálat, pl. az egyházi birtokok. Ezeket lehetőleg konzerválnunk kell. Mert ugyan mit érünk el vele, ha akár az állami, akár az egyházi földet parcellázzuk és eladjuk? Tegyük föl, hogy az eddigi telepítési politika tévedéseinek okulva, minden a legjobb rendben folya. Mindössze a kisbirtokosok száma növekednék. Már pedig eléggé bebizonyult tény, hogy senki úgy a parasztot nem zsarolja, mint a másik paraszt.***)

A kisbirtokok számának növelése, védelme stb. oly jelszó, melyet azok szeretnek hangoztatni, akik a túrhetetlen szociális bajokat, melyek az ő saját jólétük kútforrásai, önmaguk kivételével bárkinek rovására szeretnék gyógyítani. A magyar *single taxer*-eknek azt kell mondaniok: inkább kezeltesenek bármily rosszul is az állami, községi és egyházi földek, csak magántulajdonba ne kerüljenek. Ha jónak vagy szükségesnek mutatkozik, ám adják bérbe magánosoknak, de a rendelkezési jogról ne mondjon le az állam örök időre. Mert a rossz saját kezelés vagy

*) L. *Handbuch aller unter der Regierung des Kaiser Joseph des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze*. Wien, 1785—1790. 18. k.

***) Germanizátornak tüntetik föl azt, aki Kazinczynak és barátainak ideálja volt, akinek eszméiért a magyarság apostolai évtizedes börtönbüntetéseket szenvedtek és kitől csak csekély számú, rossz németiséggel megírt levél akad óriási levelezésében.

****) Ezt különösen Laveleye is hangoztatja, de tapasztalatból maga is meggyőződhetik róla akárki.

bérbeadás oly hiba, mely idővel jóvátehető; az eladás addig, míg a magánföldtulajdon intézménye mai formájában fennáll, jóvátehetetlen.

Noha a *single taxer*-ek nem mondhatnak le végcéljukról, a százszázalékos földjáradéki adóról, könnyen érthető okokból sehol sem gondolhatni ennek közvetlen kivitelére. Hanem sürgetnünk kell a földadókataszter készítésénél, hogy a földérték a befektetésektől függetlenül állapíttassék meg. A községi adó az, hol e mozgalom a legjobb talajra akadna. Itt a közúti kocsik, a világítás, a vízvezeték, melyek tulajdonképen mind burkolt földmonopóliumon alapulnak, oly kérdések, melyek által igen könnyű az első rést ütni a monopólium falán. Küzdenünk kell, hogy ezeket a jogokat a város ne adja ki kezéből, hanem maga gyakorolja.

Glasgow-t, a brit *single tax* mozgalom központja, nem hiába tekintik a világ legjobban kormányozott városának. A város maga járatta a közúti kocsikat, maga világít, csatornázta, adja a vizet, világítást, telefont és pedig olcsóbban, mint bármely brit város.

A városoknál legszembetűnőbbek a földmonopólium következményei. A legcsekélyebb (pl. 10%) földjáradéki adó, mely fizetendő, akár használja a tulajdonos a telket, akár nem, a telekspekulációra nézve súlyos csapás volna. Itt már nagyon nehezen tagadhatja valaki, hogy a telek tulajdonosa munka nélkül tesz jövedelemre szert (*unearned increment*), ha látjuk, hogy néhány év alatt mennyivel emelkedik a földérték.*) Azonban helyesebben szólva, nem munka nélkül emelkedik az érték. Mert mi okozza az értékváltozást? Nem a kereskedelem, ipar emelkedése, jobb közlekedés, vízvezeték, csatornázás, a parkok által teremtett jobb levegő? Nem a város lakóinak munkája ez? Nem méltányos-e, hogy az áremelkedés azoknak jusson, akik teremtették?

Aki a földkérdést elfogulatlanul nézi, látnia kell, hogy éppen úgy, amint a földközösség elavult formája a tulajdonnak, elavult forma a magántulajdon is. Mert lehet-e nem elavultnak tekinteni a termelés ama módját, melynél fogva az értékes földek nagy része műveletlenül hever, megművelt részét pedig a legprimitívebb módon művelik? Százszázalékosan hever a kihasználatlan föld holdja és százszázalékosan hagyják el évente legjobb munkásaink e földet. Aki a mezőgazdaság technikáját

*) Íme egy példa a *Budapesti Hírlap* 1898. március 20-iki számából. Egy öreg markotányosnőről van szó, ki 50 évig lakott a Síp-utcában. Az első évben 36 forint házbért fizetett, az 50-ikben 240-et; ami 50 év alatt a földjáradék 666%-os emelkedését jelenti, vagyis egy évre átlag több mint 13%-os érték növekvés jut.

A *Közgazdasági Szemle* februári számában Dénes István *Budapest székesfőváros pénzügyeinek rendezése* cikkében nagyon érdekes adatokat közöl az adóivetés aránytalanságáról és a kihasználatlan telkek súlyosabb megadóztatását sürgeti.

ismeri, nem fogja túlzásnak vélni, ha azt mondom, hogy Magyarország legalább 100 millió embert tarthatna el tisztán földműveléssel. Hiszen Jáva, mely egy harmada hazánknak, 30 millió, csaknem tisztán földművelő lakosságot tart el, pedig ugyancsak messze van attól, hogy a mezőgazdaságtan összes vívmányait fölhasználja. Csakhogy ott földtulajdonnak a magántulajdon a ritkább formája.

A társadalmi kérdés, mint láttuk, nem a vagyontermelésén, hanem annak megosztásán fordul meg és végeredményében a földkérdéshez vezet. Ennek megoldása nemcsak gazdasági, hanem egyúttal igen fontos etikai kérdés. Ezért érdekli úgy az oly természeteket, mint Tolsztoj.

Nem hiába tartja egy régi angol mondás, hogy a földnélküli ember nem szabad ember. Ahol a társadalom a föld szabad használatából ki van szorítva, ott csakhamar jellentezik a társadalmi kérdés. Thorold Rogers (*History of Work and Wages*) kimutatja, hogy a középkorban az angol munkás bére a mainál nagyobb volt, nyolc óránál pedig nem dolgozott többet naponta. Ez azonban csak addig tartott, míg a régi közös birtokok magánkezekbe nem kerültek. Acsády Ignác könyvéből (*A magyar jobbágyosság története*) is láthatjuk, hogy a munkásosztály sorsának rosszabbra fordulása akkor kezdődik, amikor megszűnt a szabad föld. Jobbra fordulását pedig csak úgy remélhetjük, ha e földet újból szabaddá tesszük. Még az esetben is a szabad földtől függ a munkások sorsa, ha nem mezőgazdasági termeléssel foglalkoznak, mert föld nélkül bármily termelés is lehetetlen. Aki e szabad föld használatából kiszorítja őket, úgy tesz, mint a görög monda Heraklese, aki azért emelte föl Antaeust, a Föld fiát, a földről hogy a levegőben nyugodtan megfojthassa.

Braun Róbert.

